

Henryk Cwięk*

„MY W POLSCE NIE ZNAMY POJĘCIA POKOJU ZA WSZELKĄ CENĘ”. DYPLOMACJA I WYWIAD W OKRESIE ZBLIŻAJĄCEJ SIĘ WOJNY

Streszczenie

Adolf Hitler po zdobyciu władzy w Niemczech konsekwentnie realizował plan rewizji granic z Polską. Przywiązywał duże znaczenie do rozbudowy potencjału militarnego. Trzecia Rzesza od 1935 r. rozpoczęła nieograniczoną rozbudowę sił zbrojnych i przygotowania do wojny. Abwehra realizowała istotną część planu przygotowań wojennych, skupiając swą uwagę na rozpoznaniu Polski. Pokojowe zdobycze Hitlera w drugiej połowie lat trzydziestych umożliwiły mu dominację w Europie Środkowej. Polityka ustępstw mocarstw zachodnich ułatwiała Niemcom realizację ekspansjonistycznych planów. Minister spraw zagranicznych Józef Beck w okresie kryzysu sudeckiego dążył do porozumienia z Trzecią Rzeszą. Jednak Hitler miał inne plany. Żądania terytorialne Hitlera przedstawione stronie polskiej jesienią 1938 r. i ponawiane w następnym roku, J. Beck kategorycznie odrzucał. Miał on świadomość konsekwencji tej decyzji. Swoje stanowisko wobec żądań niemieckich i groźby użycia siły przez Trzecią Rzeszę przedstawił w Sejmie 5 maja 1939 r. Uzyskał pełne poparcie parlamentarzystów i społeczeństwa polskiego. Podejmowane przez J. Becka działania dyplomatyczne nie uchroniły Polski przed agresją Hitlera. Informacje polskiego wywiadu miały wyjątkowe znaczenie w okresie zagrożenia wojennego ze strony Trzeciej Rzeszy. Latem 1939 r. kierownictwo Oddziału II Sztabu Głównego otrzymywało z różnych źródeł informacje o nieuchronnie zbliżającej się wojnie. Attaché wojskowy w Berlinie ppłk Antoni Szymański przysyłał do Warszawy meldunki na temat koncentracji Wehrmachtu w rejonie granic z Polską. Najwyższe władze wojskowe z pewną rezerwą przyjmowały tego typu wiadomości. Rozpoznanie wywiadowcze strony polskiej dotyczące przygotowań Trzeciej Rzeszy do wojny, mimo wielu mankamentów, było dość dobre. Naczelne Dowództwo uzyskało od wywiadu właściwą charakterystykę sytuacji oraz wystarczające materiały do podejmowania strategicznych decyzji. Polski wywiad i dyplomacja nie rozpoznały stosunków niemiecko-sowieckich od początku 1939 r. i zbliżenia obu wrogów. W artykule, opartym w dużym stopniu na materiałach źródłowych, przedstawiono kulisy działalności polskiej dyplomacji w obliczu zagrożenia niemieckiego oraz tajemnice wywiadu w zakresie rozpoznania przygotowań Trzeciej Rzeszy do wojny z Polską.

Słowa kluczowe: dyplomacja, zagrożenia bezpieczeństwa Polski, Oddział II SG, wywiad, kontrwywiad, Abwehra

* Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, e-mail: hcwiek@interia.pl, ORCID: 0000-0001-9779-9119.

Wstęp

Niemcy weimarskie, a następnie Trzecia Rzesza nigdy nie pogodziły się z ustaleniami traktatu wersalskiego i dążyły najpierw do odzyskania obszarów utraconych, a następnie aneksji ziem polskich. Traktat wersalski ustalał redukcję niemieckiej armii do stu tysięcy żołnierzy, zniesienie obowiązku służby wojskowej, a także pozbawienie Reichswehry broni ciężkiej. Jednak Niemcy, wbrew tym ustaleniom, zbroiły się potajemnie¹. Ponadto zakazano Niemcom prowadzenia wywiadu o charakterze ofensywnym, dopuszczając jedynie działania obronne. Adolf Hitler po przejęciu w 1933 r. władzy w Niemczech dążył do budowy imperialnej Rzeszy. Podkreślał konieczność zdobycia przestrzeni życiowej dla Niemiec². Konsekwentnie realizował program przygotowania struktur państwowych do wojny³. Procesowi temu towarzyszył wzrost aktywności Abwehry. Kierownictwo tajnych służb koncentrowało się w Oddziale Wywiadowczym przy Gabinetie Ministra Reichswehry. Przy dowództwach wojskowych powstały nowe placówki wywiadu. Każda z nich miała wydzieloną strefę działania⁴.

W marcu 1935 r. Hitler wprowadził w Niemczech powszechny obowiązek służby wojskowej⁵. Ustalając liczebność armii na 36 dywizji, Rzesza uwalniała się jednostronnie od zobowiązań traktatu wersalskiego. Ustawa z 16 marca tego roku sankcjonowała przy tym stan faktyczny, ujawniała bowiem zbrojenia niemieckie prowadzone intensywnie od dojścia Hitlera do władzy. Przez wprowadzenie powszechnego obowiązku służby wojskowej stwarzała podstawy do jawnej rozbudowy niemieckich sił zbrojnych. Przeprowadzono także reorganizację wywiadu i kontrwywiadu. Zmiany były związane z weryfikacją systemu militarnego Niemiec. W ramach wprowadzania totalnego szpiegostwa rozbudowywano na niespotykaną dotychczas skalę sieci służby wywiadow-

¹ H. Batowski, *Między dwiema wojnami 1919-1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 1988, s. 234.

² S. Żerko, *Niemiecka polityka zagraniczna w przededniu II wojny światowej* [w:] *Kryzys 1939 roku w interpretacjach polskich i rosyjskich historyków*, red. S. Dębski, M. Narinski, Warszawa 2009, s. 88–89; A. Hitler, *Mein Kampf. Moja walka. Edycja krytyczna*, Warszawa 2021, s. 765–766.

³ M. Zgórniak, *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938–1939*, Kraków 1993, s. 18–20.

⁴ L. Gondek, *Działalność Abwehry na terenie Polski 1933–1939*, Warszawa 1974, s. 32–39.

⁵ M. Wojciechowski, *Stosunki polsko-niemieckie 1933–1938*, Poznań 1980, s. 164–165.

czej⁶. Był to kolejny etap polityki ekspansjonistycznej Hitlera⁷. Trzecia Rzesza w 1936 r. była w pewnym stopniu gotowa do prowadzenia wojny, aczkolwiek ograniczonym potencjałem wojskowym. Hitler miał poparcie armii oraz większości narodu. Po remilitaryzacji Nadrenii rozpoczęła się następujący etap zbrojeń i podbojów niemieckich⁸.

Dyplomacja Polski w obliczu zagrożenia niemieckiego

W 1938 r. w Europie nastąpiły istotne zmiany w stosunkach międzynarodowych. W marcu Hitler dokonał *Anschlussu* Austrii, uniemożliwiając przeprowadzenie plebiscytu. Minister spraw zagranicznych Józef Beck zakładał, że Trzecia Rzesza przyjmie południowy kierunek ekspansji. Dyplomacja polska reagowała powściągliwie na działania Hitlera. Starła się przekonać stronę niemiecką, by respektowała umowy handlowe zawarte przez Austrię z Polską. Mocarstwa zachodnie realizowały politykę ustępstw wobec ekspansji niemieckiej⁹.

Rozmowy w trakcie konferencji monachijskiej pod koniec września 1938 r. były formą przekazania przez mocarstwa zachodnie Hitlerowi tego, czego żądał. Premierzy Francji – Édouard Daladier, Wielkiej Brytanii – Neville Chamberlain, Włoch – Benito Mussolini i kanclerz Niemiec – Adolf Hitler 30 września złożyli podpisy pod porozumieniem monachijskim. Armia niemiecka mogła wkroczyć do Czechosłowacji¹⁰. *Führer* uzyskał zgodę mocarstw zachodnich na przyłączenie do Trzeciej Rzeszy obszarów tego państwa, gdzie zamieszkiwali Niemcy, a później zajął cały kraj¹¹. Po konferencji monachijskiej znaczenie wzrósł prestiż Hitlera, który triumfował, ponieważ udało mu się w okresie sześciu miesięcy bezkrwawych sukcesów stworzyć najsilniejsze mocarstwo na kontynencie¹².

Zdobycze Hitlera torowały mu drogę do panowania w Europie Środkowej. W tym kontekście warto zauważyć, że przewidując wojnę

⁶ M. Cygański, *Mniejszość niemiecka w Polsce centralnej w latach 1919–1939*, Łódź 1962, s. 118–119.

⁷ H.A. Jacobsen, *Imperatyw pokoju. Polityka i wojna XX wieku*, Poznań 2000, s. 96; W. Erfurth, *Niemiecki Sztab Generalny 1918–1945*, Warszawa 2007, s. 194–195.

⁸ P. Masson, *Historia Wehrmachtu 1939–1945*, Warszawa 1995, s. 20–21.

⁹ A. Friszke, M. Kornat, R. Stemplowski, *Dwie epoki. O celach w polskiej polityce zagranicznej 1918–1939 i 1989–2015*, Warszawa 2020, s. 68.

¹⁰ W.L. Shirer, *Powstanie i upadek Trzeciej Rzeszy. Historia hitlerowskich Niemiec*, Kraków 1992, s. 102.

¹¹ G. Kucharczyk, K. Rak, *Polska, Rosja, Niemcy od XVI do XXI wieku*, Warszawa 2023, s. 175.

¹² S. Żerko, *Niemiecka polityka zagraniczna 1933–1939*, Poznań 2005, s. 297–298.

z Czechosłowacją, rozważał możliwość stworzenia nowego układu w Europie i w tej sytuacji mógłby później zaatakować Francję. Konferencja monachijska zmieniła przewidywany bieg wydarzeń i stosunek do Polski¹³. Należy pamiętać, że Polska była związana sojuszem wojskowym z Francją. Prowadziła grę dyplomatyczną, unikając nadmiernego zbliżenia z Niemcami i Związkiem Sowieckim. Latem 1938 r. nie stanęła po stronie Francji w sporze dotyczącym Czechosłowacji, a ponadto jesienią tego roku zajęła Śląsk Zaolziański. Zatem Hitler mógł przypuszczać, że sojusz polsko-niemiecki będzie możliwy¹⁴.

Jednym z głównych celów dyplomacji Becka w tym okresie było dążenie do nowego porozumienia z Niemcami, które by zapewniło stabilizację we wzajemnych stosunkach. Wiązałoby się z przedłużeniem układu z 26 stycznia 1934 r. i zapewnieniem egzystencji Gdańska, opartej na dwustronnych gwarancjach, a nie Ligi Narodów¹⁵. Polityka strony polskiej w okresie kryzysu sudeckiego i ultimatum wobec Pragi z żądaniami przejęcia spornego terytorium Śląska Zaolziańskiego wpływały niekorzystnie na wizerunek Polski na arenie międzynarodowej i pogarszały jej pozycję. Niektórzy porównywali Rzeczpospolitą do hieny, która rzuca się na ofiarę postanowień monachijskich. Oceniali, że minister J. Beck postępuje nielojalnie i podstępnie oraz że jest w zмовie z Hitlerem. Wielu polityków na Zachodzie uważało, że Polska nie zasługuje na pomoc, gdyby stała się ofiarą agresji niemieckiej. Nawet premier Édouard Daladier, który był aktywny w Monachium, w pogardliwym tonie oceniał działania Polski. Także w Foreign Office krytykowano postępowanie strony polskiej¹⁶.

24 października 1938 r. minister spraw zagranicznych Joachim von Ribbentrop przedstawił ambasadorowi Józefowi Lipskiemu propozycję uregulowania spornych spraw w stosunkach polsko-niemieckich¹⁷. Dla Becka wiadomość ta była dużym zaskoczeniem. Zachował ją w tajemnicy, nie informując o sprawie najwyższych władz państwowych. Minister Beck w instrukcji przedstawionej Lipskiemu kategorycznie odrzucił postulat włączenia Gdańska do Rzeszy. Ambasador Lipski 19 listopada przedstawił hitlerowskiemu ministrowi stanowisko strony polskiej. Po-

¹³ G. Kucharczyk, K. Rak, *op.cit.*, s. 177.

¹⁴ *Ibidem*, s. 177–178.

¹⁵ A. Friszke, M. Kornat, R. Stemplowski, *op.cit.*, s. 71; H. Batowski, *op.cit.*, s. 334.

¹⁶ S. Żerko, *Niemiecka polityka zagraniczna w przededniu...*, s. 102.

¹⁷ P.P. Wiczorkiewicz, *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej na tle sytuacji europejskiej w latach 1918–1939* [w:] *Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986, s. 80; S. Żerko, *Niemiecka polityka zagraniczna 1933–1939...*, s. 314 i nast.

zornie stosunki polsko-niemieckie były poprawne, choć już był przygotowany tajny rozkaz dotyczący Gdańska¹⁸.

Na początku stycznia 1939 r. J. Beck spotkał się z Hitlerem w Berchtesgaden, a później z Ribbentropem w Monachium. Przywódca Niemiec i jego minister powtórzyli znane już Beckowi postulaty włączenia Gdańska do Rzeszy i utworzenia połączeń eksterytorialnych przez polskie Pomorze do Prus Wschodnich. Beck nie wyraził zgody na takie rozwiązania¹⁹. Dopiero po powrocie do Warszawy poinformował prezydenta Ignacego Mościckiego i marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza o propozycjach Hitlera, choć ukrywał je nadal przed ambasadorem francuskim Leonem Noëlem²⁰. Nastąpił głęboki kryzys w stosunkach polsko-niemieckich. W tej sytuacji J. Beck starał się zaktywizować stosunki z Francją i Wielką Brytanią. W krajach tych dominowały pomonachijskie złudzenia i polityka *appeasementu*²¹.

Rozbiór Czechosłowacji przez Trzecią Rzeszę w marcu 1939 r. miał istotne znaczenie dla rozwoju stosunków między Warszawą a Berlinem. Hitler zakładał, że zastraszy rząd polski, który ponadto był świadomy bierności mocarstw zachodnich i przyjmie jego warunki. Jednak strona polska nie uwzględniła kapitulacji²².

28 kwietnia 1939 r. Hitler w długim, trwającym ponad dwie godziny, przemówieniu w Reichstagu ujawnił opinii publicznej zwrot w polityce wobec Polski i Wielkiej Brytanii. Wypowiedział deklarację o niestosowaniu przemocy z 26 stycznia 1934 r., a także porozumienie morskie z Wielką Brytanią. Mowa, pełna agresji wobec Polski, została pozytywnie przyjęta przez kierownictwo państwa. Dowódcy wojskowi akceptowali konieczność rewizji granic z Polską, a ściślej – rozpoczęcia działań zbrojnych²³. Kilka dni później, 5 maja, na sesji plenarnej Sejmu minister J. Beck odpowiedział Hitlerowi: „Pokój jest rzeczą cenną i pożądaną. Nasza generacja, skrwawiona w wojnach, na pewno na pokój zasługuje, ale pokój jak prawie wszystkie sprawy tego świata, ma swoją cenę wysoką – ale wymierną. My w Polsce nie znamy pojęcia pokoju za wszelką cenę. Jest jedna tylko rzecz w życiu ludzi, narodów i państw, która jest bezcenna. Tą rzeczą jest honor”²⁴. Było to najlepsze przemówienie J. Becka. Wyraził w nim stanowczy sprzeciw wobec groźby uży-

¹⁸ H. Batowski, *op.cit.*, s. 335.

¹⁹ A. Friszke, M. Kornat, R. Stemplowski, *op.cit.*, s. 76.

²⁰ H. Batowski, *op.cit.*, s. 335–336.

²¹ *Ibidem*, s. 336.

²² A. Friszke, M. Kornat, R. Stemplowski, *op.cit.*, s. 77.

²³ I. Kershaw, *Hitler 1936–1941. Nemezis*, Poznań 2004, s. 166.

²⁴ Cyt. za: M. Kornat, M. Wołos, *Józef Beck. Biografia*, Kraków 2020, s. 695.

cia siły. Podkreślił, że porozumienie jest możliwe, lecz nie za wszelką cenę. Wyekspował znaczenie honoru. Przemówienie wywarło ogromne wrażenie w Sejmie i społeczeństwie polskim.

W tym okresie Hitler stopniowo wzmacniał pozycję Niemiec w Europie. Po zlikwidowaniu w marcu 1939 r. Czechosłowacji stworzył z Czech protektorat Rzeszy, a ze Słowacji państwo satelickie. Potem zajął Kłajpedę należącą do Litwy. Natomiast od Rumunii zażądał gospodarczego związania z Niemcami. Polska był okrażona przez Trzecią Rzeszę. Wielka Brytania nie chciała, by Europa Środkowa została zdominowana przez Niemcy i zaproponowała stronie polskiej sojusz wojskowy. Ponadto został odnowiony sojusz z Francją. Rozwiały się nadzieje Hitlera na pozyskanie Polski jako partnera w wyprawie wojennej przeciw ZSRR. W tej sytuacji zawarł taktyczne porozumienie z Moskwą²⁵.

Działalność Oddziału II SG w okresie przygotowań do wojny

Działalność Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego w okresie zagrożenia bezpieczeństwa kraju miała szczególne znaczenie. Instytucja ta przekazywała władzom wojskowym i rządowym informacje wywiadowcze, które ułatwiały podejmowanie stosownych decyzji. Wywierała także wpływ na działania innych organów. Wydział IIa realizował zadania o charakterze wywiadowczym poza granicami Polski, a w jego strukturach funkcjonował między innymi Referat „Zachód”. Rozpoznanie Niemiec prowadziły także ekspozytury krajowe w ramach tzw. wywiadu płytkiego.

Kierownictwo Oddziału II zwracało szczególną uwagę na rozpoznanie potencjału militarnego oraz zamiary zachodniego sąsiada²⁶. Starano się poznać kierunki hitlerowskich przemian. W tym celu poszukiwano wartościowych agentów, tzn. takich, którzy mieli dostęp do zagadnień organizacji, wyszkolenia oraz mobilizacji sił zbrojnych. Placówki polskie dążyły nie tylko do rozpoznania organizacji niemieckich tajnych służb, ale także do skutecznej ochrony akcji wywiadu polskiego na obszarze przeciwnika. Dla przykładu, ekspozytura bydgoska zbierała informacje dotyczące metod pracy, środków technicznych i personelu placówek Abwehry znajdujących się w Królewcu, Szczecinie, Frankfurcie,

²⁵ G. Kucharczyk, K. Rak, *op.cit.*, s. 178.

²⁶ Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (CA MSW), sygn. 291, t. 1, Plan i wytyczne pracy dla posterunków oficerskich na 1934 r., opracowane przez Ekspozyturę nr 3, z 4 lutego 1934 r., k. 307–314.

Prezydium Policji w Gdańsku oraz agend tych instytucji, a także sieci wywiadu sowieckiego na terytorium Gdańska. Ponadto interesowała się innymi organizacjami prowadzącymi wywiad przeciwko Polsce, zwłaszcza policją i strażą celną²⁷. Aby ułatwić realizację zadań związanych z ochroną wywiadu polskiego w Niemczech, kierownicy poszczególnych placówek otrzymywali z ekspozytur okresowe raporty kontrwywiadowcze. Przedstawiano w nich metody i środki wykorzystywane przez tajne służby niemieckie. Opracowano system kontroli agentury działającej w Niemczech²⁸.

W okresie wzrastającego zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy placówki wywiadowcze, a także ekspozytury wewnętrzne, nasiliły działalność rozpoznawczą²⁹. Wzrost aktywności przejawiał się między innymi w poszukiwaniu wartościowych źródeł informacji. W wyniku sprawnie przeprowadzonych działań udało się pozyskać do współpracy agentów rozpoznających hitlerowskie przygotowania do wojny³⁰. W okresie zagrożenia wojennego ze strony Niemiec kierownictwo Oddziału II podjęło próbę lepszego poznania sił zbrojnych i zamiarów zachodniego sąsiada. Placówki polskiego wywiadu w drugiej połowie lat trzydziestych dążyły do utworzenia w Niemczech licznych rezydentur, które nadzorowałyby działania agentów. W celu konspiracji zajmowali się oni między innymi działalnością handlową. W okresie wojny mieli być wykorzystywani do uzyskiwania określonych informacji bądź pełnienia roli łączników. Agenturę wprowadzano także do niemieckich przedstawicielstw handlowych i przemysłowych, działających w Polsce³¹. W okresie 1935–1938 zorganizowano agendy wywiadowcze przy przedstawicielstwach konsularnych w Monachium, Wrocławiu, Düsseldorfie, Lipsku, Szczecinie, Frankfurt nad Menem, Hamburgu, Królewcu, Berlinie, Kwidzynie oraz Wiedniu. Były to placówki jednoosobowe, podporządkowane szefowi Wydziału IIa. W drugiej połowie lat trzydziestych kierownictwo Oddziału II SG starało się wdrażać nowy model działań specjalnych na Niemcy. Organizowano jednoosobowe oficerskie placówki wywiadowcze przy przedstawicielstwach dyplomatycznych w Trzeciej Rzeszy i krajach neutralnych³².

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, k. 314–318.

²⁹ CA MSW, sygn. 289, t. 63, Sprawozdanie z działalności Ekspozytury nr 3 za okres 1935–1936, k. 26–53.

³⁰ *Ibidem*, k. 41–43.

³¹ CA MSW, sygn. 289, t. 63, Plan pracy Ekspozytury nr 3 Oddziału II SG w Bydgoszczy na 1936/1937 r., k. 44–46.

³² L. Sadowski, Oddział II Sztabu Głównego (Rezultaty pracy pokojowej i udział w przygotowaniu do wojny), Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej, Wojskowego Biura Badań Historycznych, sygn. I/3/60, s. 38–52.

Można przyjąć, że Oddział II SG w 1934 r. rozpoczął przygotowania mobilizacyjne. Wcześniej nie podejmowano działań w tym względzie³³. W 1937 r. w ramach struktur Oddziału II powstał Wydział III Panowania Wojennego, którym kierował płk Jan Skrzydlewski. W jego składzie organizacyjnym utworzono referaty: planowania wojennego, planowania dywersji wojennej, propagandy oraz planowania propagandy dywersji³⁴. W kwietniu 1939 r., w obliczu narastającego zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy, powstał Samodzielny Referat Sytuacyjny „Niemcy”, którego zadaniem było bieżące rozpoznawanie wszelkich zmian w Trzeciej Rzeszy³⁵. Do struktur organizacyjnych służby informacyjno-wywiadowczej, przewidzianej na okres wojny, miały wchodzić następujące jednostki: Centrala Służby Informacyjno-Wywiadowczej (Oddział II Naczelnego Wodza); ataszaty wojskowe; oddziały II sztabów dowództw operacyjnych; organy wywiadu zaczepnego, tj. ekspozytury Oddziału II i placówki wywiadowcze za granicą; placówki kontrwywiadowcze, tj. Samodzielne Referaty Informacyjne (SRI) usytuowane przy każdym Dowództwie Okręgu Korpusu i Dowództwie Floty, a także ich agendy; Biuro Cenzury Pocztovej; organy terenowe wywiadu radiowego i łączności Oddziału II oraz komórki dywersyjne³⁶.

W Referacie „Zachód” od wiosny 1939 r. trwały prace nad podwojeniem obsady placówek wywiadowczych w Niemczech. Wybrano 80 oficerów jednostek liniowych znających język niemiecki. Po egzaminach kilkunastu skierowano na szkolenie w Oddziale II. Większość z nich została rozlokowana w konsulatach. Tam wspomagali rezydentów i rozpoznawali koncentrację wojsk niemieckich³⁷. Referat „Zachód” był sprawnie działającym organem Oddziału II. Do wybuchu wojny osiągnął wiele sukcesów w zakresie rozpoznania potencjału militarnego Trzeciej Rzeszy³⁸. Powstały wnikliwe oceny otrzymywanych materiałów i trafne wnioski. Jednak Referat „Zachód” był niedofinansowany w zakresie działań operacyjnych. Miał braki w wyposażeniu technicznym, szczególnie w środki łączności.

³³ Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (AI-PMS), sygn. A. XII. 24/36, Pismo mjr. Adama Świtkowskiego do szefa Oddziału II Sztabu NW z 16 czerwca 1944.

³⁴ CA MSW, sygn. 291, t. 328, Plan i wytyczne pracy Ekspozytury nr 3 w Bydgoszczy, z 16 stycznia 1935 r., k. 2–3.

³⁵ *Ibidem*, k. 3–5.

³⁶ L. Sadowski, *op.cit.*, s. 141–142.

³⁷ W. Skóra, *Służba konsularna Drugiej Rzeczypospolitej. Organizacja, kadry i działalność*, Toruń 2006, s. 797.

³⁸ L. Gondek, *Wywiad polski w Trzeciej Rzeszy 1933–1939*, Warszawa 1982, s. 103–106.

W końcu lat trzydziestych zauważa się mankamenty w zakresie koordynacji działań resortu spraw zagranicznych i Oddziału II SG. Także relacje między MSZ a Generalnym Inspektoratem Sił Zbrojnych nie były zadowalające. Do jesieni 1938 r. te problemy miały ograniczony wpływ na kształt polityki zagranicznej i przygotowania Polski do wojny. Natomiast w 1939 r. miały już inny wymiar. Minister Beck otrzymywał ze Sztabu Głównego WP niejednokrotnie informacje wprowadzające go w błąd. Stronie polskiej nie udało się rozpoznać wszystkich zagrożeń i wynikających z tego następstw³⁹.

Wiosną 1939 r. wiele organów służby informacyjno-wywiadowczej było w stadium przygotowawczym, a niektóre z nich pozostały w takim stanie do wybuchu wojny⁴⁰. Zdarzały się sytuacje, że na decyzje przełożonych w sprawie opracowania podstawowych wytycznych mobilizacyjnych trzeba było oczekiwać bardzo długo. Niektóre przygotowania wojenne trwały zbyt długo, inne zaś nie wyszły poza sferę założeń. Centrala służby informacyjno-wywiadowczej nie była organizacyjnie przygotowana do zadań wojennych. Była obciążona nadmiernym balastem biurokratycznym. Do września 1939 r. nie przeprowadzono podziału zadań o charakterze wojennym między poszczególnymi komórkami centrali⁴¹.

Do 1937 r. organizacja sieci wojennej na kierunku zachodnim nie wyszła poza rozważania teoretyczne. Inicjatywę stworzenia tego typu sieci przedstawił szef Sztabu Głównego. Początkowo utworzono wydział planowania wywiadu, kontrwywiadu i dywersji wojennej. Istotnym jednak zadaniem było stworzenie dobrze funkcjonującej alarmowej sieci wywiadowczej, której zadaniem byłoby sygnalizowanie zjawisk towarzyszących przygotowaniom wojennym. Po trwających ponad rok prac przygotowawczych, które były hamowane brakiem założeń operacyjnych, w połowie 1938 r. przystąpiono do opracowania planów sieci wywiadu i dywersji wojennej. W trakcie tych prac szef Sztabu Głównego dwukrotnie zmieniał decyzję dotyczącą kolejności planowania. Kwestie wschodnie zdominowały zachodnie na pewien okres, po czym nastąpiła zmiana⁴².

Na początku 1939 r. zakładano, że wywiad płytki na przedpolu operacyjnym dla poszczególnych dowództw miały prowadzić przede wszystkim ekspozytury, które dysponowały także kontaktami wywiadu głębokiego⁴³.

³⁹ Szerzej: *ibidem*, s. 105, 138–139.

⁴⁰ AIPMS, sygn. A. XII. 24/36. Pismo mjr. Adama Świtkowskiego...; L. Gondek, *Działalność Abwehry...*, s. 338.

⁴¹ L. Sadowski, *op.cit.* s. 144–146.

⁴² *Ibidem*, s. 154–156.

⁴³ AIPMS, sygn. B.I.6i/2, Opracowanie ppłk. Józefa Skrzydlewskiego dotyczące jego działalności w Oddziale II SG, z 24 listopada 1939 r., k. 155–163.

Ogólnie nakreślono kooperacje i powiązanie ekspozytur z Oddziałami II armii. Zmiany koncepcji w zakresie budowy wojennej sieci alarmowej oraz częściowe przejście wywiadu płytkiego przez armię wprowadziły pewne zamieszanie, które opóźniło planowane prace. W efekcie wszystkie placówki ekspozytury potraktowano jako formę sieci alarmowej i ukierunkowano ją tak, by mogły rozpoznać niebezpieczeństwo zbliżającej się wojny. Zwiększono intensywność pracy werbunkowo-wywiadowczej na przedpolu. Dopiero w maju 1939 r. rozpoczęto organizację radiowej łączności agenturalnej, która do wybuchu wojny nie została w pełni ukończona. Ekspozytury pracowały w tym okresie bardzo wydajnie i ofiarnie⁴⁴.

Wywiad głęboki w Rzeszy miał odgrywać szczególne znaczenie w okresie konfliktu zbrojnego. Nie został należycie przygotowany. Brakowało komórek, które kierowałyby siecią wojenną. System oparcia placówek wywiadowczych o przedstawicielstwa oficjalne nie był trafny. Sieć wywiadu ze względu na ograniczenia kadrowe nie mogła w pełni realizować zadań wojennych. Trud i ofiarność oficerów polskiego wywiadu, którzy należycie rozpoznali przygotowania wojenne i ruchy wojsk niemieckich, są godne uznania. Od wiosny 1939 r. rozpoczął się okres nasilonych przygotowań agenturalnej sieci strategicznej w Niemczech⁴⁵. W tym czasie nastąpiła znaczna aktywizacja działań Referatu „Zachód”. Do sierpnia dwukrotnie zwiększono obsadę placówek oficerskich w Trzeciej Rzeszy⁴⁶.

W wyjątkowo trudnym okresie zagrożenia wojennego, w kwietniu 1939 r., utworzono Samodzielny Referat Sytuacyjny „Niemcy”, by uzyskać wnikliwe rozpoznanie niemieckich przygotowań do wojny. Stronie polskiej zależało szczególnie na zdobyciu informacji dotyczących niemieckich wojsk pancernych, zasad ich operacyjnego i taktycznego użycia oraz planów mobilizacyjnych. Dowództwo Wehrmachtu szczególną rolę wyznaczało formacjom pancernym, które były istotną siłą Blitzkriegu. Działalność Samodzielnych Referatów „Zachód” i „Niemcy” zapewniała dopływ do centrali Oddziału II wielu wartościowych informacji o narastającej koncentracji wojsk niemieckich⁴⁷. Przygotowania Trzeciej Rzeszy do wojny wiązały się ze znacznym rozszerzeniem zakresu zainteresowań polskiego wywiadu. Kierownictwo Oddziału II zdawało sobie

⁴⁴ *Ibidem*, k. 164–165.

⁴⁵ L. Gondek, *Wywiad polski...*, s. 97–99.

⁴⁶ Sprawozdanie mjr. dypl. Tadeusza Szumowskiego, szefa Samodzielnego Referatu „Zachód” Oddziału II (wywiadu głębokiego, czyli strategicznego na Niemcy) za czas 19 marca 1939 – 27 sierpnia 1939, Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej WBBH (d. WIH), sygn. I/3/17, s. 4–9.

⁴⁷ W. Kozaczuk, *Bitwa o tajemnice. Służby wywiadowcze Polski i Rzeszy Niemieckiej 1922–1939*, Warszawa 1977, s. 428–432.

doskonale sprawę z trudności rozpoznania całokształtu niemieckich przygotowań wojennych. Informacje wywiadowcze były cennym uzupełnieniem wiedzy posiadanej przez resort spraw zagranicznych⁴⁸.

Z ustaleń Referatu „Zachód” wynikało, że w połowie 1939 r. armia niemiecka liczyła 1 800 tys. osób, z możliwością zwiększenia stanu osobowego o kolejne 100 tys. w ciągu miesiąca. Według T. Szumowskiego, w okresie poprzedzającym wybuch wojny Oddział II rozpoznał w zgrupowaniach skierowanych przeciwko Polsce około 40 wielkich jednostek, spośród 54, które walczyły we wrześniu 1939 r. Wywiad polski poznał zasadnicze kierunki niemieckich uderzeń, z wyjątkiem skierowanego ze wschodniej Słowacji⁴⁹. Krótko przed wybuchem wojny Sztab Główny miał dobre rozpoznanie niemieckich sił zbrojnych zgrupowanych wokół granic z Polską⁵⁰. Bardzo dobrze był rozpoznany obszar Prus Wschodnich. Wywiad znał dyslokację wielkich jednostek czynnych oraz osłonowych.

W kontekście powyższych rozważań należy przyjąć, że rozpoznanie przygotowań do agresji przez wywiad polski było stosunkowo dobre⁵¹. Zdołano zlokalizować około 80% wielkich jednostek wojsk lądowych i lotnictwa, co pozwoliło przewidzieć główne kierunki uderzeń niemieckich⁵². Naczelne dowództwo uzyskało realny obraz sytuacji, który pozwalał na podjęcie istotnych decyzji, choć niektóre wiadomości lekceważono. Informacje Oddziału II SG w zakresie rozpoznania przygotowań wojennych Niemiec hitlerowskich wywarły pewien wpływ na ewolucję polskich przygotowań obronnych oraz plan działań operacyjnych. Jednak polskie służby specjalne nie rozpoznały rzeczywistych zamierzeń strategicznych zachodnich sprzymierzeńców i radykalnej zmiany polityki zagranicznej Związku Sowieckiego. Zatem można uznać, że wpływ wywiadu na najważniejsze decyzje polityczne okazał się niewielki.

Wartościowym uzupełnieniem wiadomości dostarczanych przez polski wywiad strategiczny i płytki były raporty i opracowania attaché wojskowego w Berlinie ppłk. dypl. Antoniego Szymańskiego. Jego działal-

⁴⁸ A. Pepłoński, *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*, Toruń 2005, s. 342–344.

⁴⁹ Sprawozdanie mjr. dypl. Tadeusza Szumowskiego..., s. 8–10.

⁵⁰ Szerzej: A. Woźny, *Niemieckie przygotowania do wojny z Polską w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych w latach 1933–1939*, Warszawa 2000, s. 303–311; P. Kołakowski, *Czas próby. Polski wywiad wojskowy wobec groźby wybuchu wojny w 1939 roku*, Warszawa 2012, s. 186 i nast.

⁵¹ M. Zgórniak, *Polski wywiad wojskowy w 1939 roku, jego oceny sytuacji i wpływ na decyzje militarne i polityczne* [w:] *Pax et Bellum*, red. K. Olejnik, Poznań 1993, s. 328–332.

⁵² A. Woźny, *op.cit.*, s. 309–310.

ność nadzorował Oddział II SG⁵³. Wzrost zagrożenia bezpieczeństwa Polski ze strony Trzeciej Rzeszy uczynił z berlińskiego przedstawicielstwa jedną z najważniejszych placówek dyplomatycznych Rzeczypospolitej. A. Szymański oprócz przekazywania okresowych raportów do Oddziału II SG był także wzywany do Warszawy, by przedstawić szerzej niektóre zagadnienia⁵⁴. Po śmierci Józefa Piłsudskiego spotykał się z jego spadkobiercą, marszałkiem Edwardem Rydzem-Śmigłym. Zwracał on często uwagę attaché wojskowego na konieczność rozpoznania personalnego elity politycznej Trzeciej Rzeszy, a zwłaszcza Adolfa Hitlera⁵⁵. Od połowy lat trzydziestych ppłk Szymański na początku każdego roku wygłaszał referaty na temat Niemiec. Jego słuchaczami byli między innymi inspektorzy armii oraz oficerowie ich sztabów. Szef Sztabu Głównego gen. Wacław Stachewicz niejednokrotnie sceptycznie odnosił się do ocen berlińskiego attaché, dotyczących zbrojeń i przygotowań niemieckich do wojny, uważając je za zbyt subiektywne i emocjonalne⁵⁶. Raporty polskiego attaché wojskowego w Berlinie, doskonale zorientowanego w zasięgu przygotowań niemieckich, nie spotykały się z należytą uwagą w Warszawie. Traktowano je często jako przesadne i niewiarygodne. Więcej wiary dawano ambasadorowi Józefowi Lipskiemu, który utwierdzał ministra Józefa Becka w mniemaniu, że Hitler blefuje i że stanowczość jest jedyną racjonalną taktyką wobec Niemców⁵⁷.

Na uwagę zasługują działania Oddziału II w zakresie zwalczania szpiegostwa niemieckiego. Różnorodność realizowanych zadań, duże obciążenie pracą, ograniczone możliwości wykorzystywania łączności i transportu nie sprzyjały efektywności pracy. Czynnikiem ułatwiającym pracę kontrwywiadowczą była w miarę jednolita polityka poszczególnych rządów. Placówki kontrwywiadu zaczepnego starały się przenikać do źródeł Abwehry w celu zdobycia wiadomości niezbędnych do zwalczania szpiegostwa. Działania zmierzały do ograniczenia skuteczności wpływów obcych służb specjalnych. W okresie zagrożenia wojennego

⁵³ Szerzej: H. Ćwięk, *Polityczno-militarne przygotowania Trzeciej Rzeszy do wojny w raportach attaché w Berlinie* płk. Antoniego Szymańskiego, Częstochowa 2007; G. Łukomski, *General brygady Antoni Szymański (1984–1973). Wielkopolec – żołnierz i dyplomata*, Pruszków–Warszawa–Londyn 2006, s. 30–41; A. Szymański, *Zły sąsiad. Niemcy 1932–1939 o oświeceniu polskiego attaché wojskowego w Berlinie*, Londyn 1959.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 115.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 120.

⁵⁶ G. Łukomski, *op.cit.*, s. 33–34.

⁵⁷ T. Jurga, *Obrona Polski 1939*, Warszawa 1990, s. 119; H. Batowski, *Agonia pokoju i początek wojny*, Poznań 1979, s. 58.

zakładano, że poczynania polskiego kontrwywiadu będą szły w parze z postęпами wywiadu niemieckiego, a nawet go wyprzedzą. Rzeczywistość okazała się inna aniżeli założenia. Powszechnie przyjętą praktyką było uzgadnianie posunięć operacyjnych z przedstawicielami władz centralnych. Dochodziło do różnicy zdań między strukturalnym ogniwem Oddziału II – Referatem „Zachód” a Ministerstwem Spraw Zagranicznych⁵⁸.

Od wiosny 1939 r. notowano znaczny wzrost szpiegostwa niemieckiego, co powodowało nasilenie działań kontrwywiadu, którego rezultaty nie były zadowalające. Brakowało specjalistycznej kadry. Ponadto resort spraw zagranicznych sprzeciwiał się stosowaniu restrykcji wobec szpiegów i dywersantów niemieckich. Od marca do lipca 1939 r. na Śląsku aresztowano 55 szpiegów niemieckich⁵⁹. Wrocławską placówką Abwehry dysponowała rozległą siecią agentów rekrutujących się spośród obywateli polskich narodowości niemieckiej. Kilkanaście dni przed napaścią Niemiec hitlerowskich na Polskę władze bezpieczeństwa zatrzymały 360 osób. Rozbicie V kolumny na Śląsku wywołało panikę wśród hitlerowców. Jednak akcja władz polskich na skutek interwencji ambasadorów Francji i Wielkiej Brytanii nie została przeprowadzona do końca. Podobne działania, realizowane na terenie Pomorza i Wielkopolski, uniemożliwiały dywersantom hitlerowskim zniszczenie wielu obiektów niemieckich, co miało być wykorzystane dla celów propagandowych⁶⁰. Placówki kontrwywiadu zwalczały lawinowo nasilające się szpiegostwo niemieckie. O ile w latach 1935–1938 ujawniono około 300 przypadków szpiegostwa, to w okresie 8 miesięcy 1939 r. liczba ta mogła być dwukrotnie większa⁶¹.

Działania Oddziału II w zakresie zwalczania szpiegostwa były tylko w pewnym stopniu przygotowane do pracy w warunkach wojennych. W tym celu opracowano wytyczne do planów mobilizacyjnych oraz instrukcje pracy dla Samodzielnych Referatów Informacyjnych, które włączono do planów mobilizacyjnych Dowództw Okręgów Korpusów. Plan mobilizacyjny służby kontrwywiadowczej zakładał trzykrotne zwiększenie liczby funkcjonujących dotychczas placówek tego typu, które w przeważającej części miały być obsadzone przez oficerów re-

⁵⁸ L. Gondek, *Wywiad polski...*, s. 102–106.

⁵⁹ J. Sroka, *Górny Śląsk i Zagłębie Dąbrowskie pod okupacyjnym zarządkiem woj-skowym*, Katowice 1975, s. 37.

⁶⁰ Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 11480, Opracowanie MSZ pt. „Sytuacja na odcinku mniejszości niemieckiej”, z 17 lipca 1939 r., s. 56–67.

⁶¹ M. Cygański, *op.cit.*, s. 118.

zerwy. Większość z nich została przeszkolona na specjalnych kursach, a niektórzy odbyli również praktyki w referatach informacyjnych. Szczegóły techniczny mobilizacji służby kontrwywiadowczej nie były w pełni dopracowane⁶². Samodzielne Referaty Informacyjne DOK miały aktywizować się łącznie z dowództwami OK w ramach mobilizacji powszechnej, a ich placówki podczas tzw. mobilizacji kolorowej (alarmowej). Włączenie służby kontrwywiadowczej do różnych wariantów mobilizacji spowodowało pewne zakłócenia w funkcjonowaniu tajnych służb. Kilka dni przed wybuchem wojny zostały zmobilizowane organy kontrwywiadowcze, które jednak nie mogły osiągnąć zamierzonych celów.

W okresie zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy szczególne znaczenie odgrywała ochrona tajemnic wojskowych. W drugiej połowie lat trzydziestych niektóre placówki kontrwywiadowcze oceniały stan zabezpieczenia wojska przed wpływami obcego wywiadu jako dobry. Taką opinię prezentował m.in. kierownik SRI Dowództwa Okręgu Korpusu V, mjr Stanisław Solecki. Trudno się z nią zgodzić, skoro stwierdzano wiele uchybień, co wynika z materiałów źródłowych. Oficerowie nie znali przepisów dotyczących ochrony tajemnic wojskowych. Nie przeprowadzali nakazanych kontroli. Pomieszczenia, w których przechowywano tajne dokumenty, nie były właściwie zabezpieczone. Często miały do nich dostęp osoby nieupoważnione⁶³. W połowie 1938 r. władze wojskowe starały się zaostrzyć rygory ochrony obiektów wojskowych i przemysłu wojennego. Zostały one ujęte w specjalnej instrukcji⁶⁴. Problematykę ochrony tajemnic traktowano niejednoznacznie. Zmiany koncepcji od nadmiernego liberalizmu do przesadnej ostrożności wpływały negatywnie na sferę obronności kraju⁶⁵.

Zakończenie

Adolf Hitler w krótkim czasie zbudował potęgę militarną Niemiec. Jego zdobycze terytorialne w drugiej połowie lat trzydziestych ułatwiły mu dominację w Europie Środkowej. Po konferencji monachijskiej Niemcy przedstawili stronie polskiej propozycje m.in. włączenia Gdańska do Rzeszy w ramach uregulowania spornych spraw w stosunkach między Warszawą a Berlinem, czego Józef Beck nie akceptował. Dążył

⁶² L. Sadowski, *op.cit.*, s. 164–165.

⁶³ Centralne Archiwum Wojskowe, DOK V, sygn. 371.5.31, Referat kierownika SRI DOK V, s. 1–5.

⁶⁴ CA MSW, sygn. 276, t.8, Instrukcja ochrony obiektów wojskowych i przemysłu wojennego, z 21 maja 1938 r., k. 38–47.

⁶⁵ L. Gondek, *Działalność Abwehry...*, s. 279–280.

on do stworzenia nowego porozumienia z Niemcami, opartego na dwustronnych gwarancjach. Wódz Trzeciej Rzeszy nie był zainteresowany takim rozwiązaniem.

W okresie kryzysu w stosunkach polsko-niemieckich w kwietniu 1939 r. Hitler wypowiedział deklarację o niestosowaniu przemocy z 1934 r. Odrzucenie niemieckich żądań terytorialnych i kategoryczny sprzeciw wobec groźby użycia siły przedstawił minister J. Beck w maju 1939 r. podczas przemówienia na sesji plenarnej Sejmu. Wojna była nieunikniona. W tej sytuacji J. Beck zawarł sojusz wojskowy z Wielką Brytanią i odnowił sojusz z Francją. Wydaje się, że w tym wyjątkowo trudnym okresie nie mógł już nic innego uczynić.

Działalność Oddziału II SG w okresie zagrożenia bezpieczeństwa Polski miała szczególne znaczenie. Rozpoznanie wywiadowcze ułatwiało rządowi oraz władzom wojskowym podejmowanie ważnych decyzji strategicznych. Mimo mankamentów w funkcjonowaniu organów wywiadowczych, w okresie zagrożenia wojennego udało się rozpoznać przygotowania Trzeciej Rzeszy do wojny z Polską. Zdołano zlokalizować około 80% jednostek hitlerowskich, co pozwoliło przewidzieć główne kierunki uderzeń wroga.

Służba dyplomatyczna i wywiad polski w okresie międzywojennym dostarczały władzom cywilnym i wojskowym różnorodne informacje związane ze specyfiką wykonywanych działań. Najbardziej istotne dotyczyły zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Wywiad wojskowy zdobywał wiadomości dotyczące potencjału militarnego i przygotowań Trzeciej Rzeszy do wojny. Natomiast resort spraw zagranicznych obserwował zmiany w polityce Niemiec hitlerowskich, zwłaszcza w okresie nasilającego się zagrożenia bezpieczeństwa Polski. Ministerstwo Spraw Zagranicznych starało się wykorzystywać środki dyplomatyczne, by zmienić bądź osłabić poczynania wroga. Polityka zagraniczna i działalność wywiadowcza uzupełniały się w pewnym stopniu i dostarczały najwyższym władzom państwowym informacje do podejmowania strategicznych decyzji. Władze wojskowe wykorzystywały informacje wywiadowcze do stosownych analiz.

Oceniając działalność wywiadowczą Oddziału II i pracę Ministerstwa Spraw Zagranicznych w okresie zagrożenia wojennego, należy także wspomnieć o mankamentach wynikających z braku koordynacji pracy między tymi instytucjami. Zdarzało się, że minister Beck otrzymywał niepełne informacje na temat przygotowań państwa do wojny. Stronie polskiej nie udało się rozpoznać zbliżenia niemiecko-sowieckiego i tajnego porozumienia obu wrogich państw.

Bibliografia

- Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (AIPMS), sygn. A. XII. 24/36, Pismo mjr. Adama Świtkowskiego do szefa Oddziału II Sztabu NW z 16 czerwca 1944.
- AIPMS, sygn. B.I.6i/2, Opracowanie ppłk. Józefa Skrzydlewskiego dotyczące jego działalności w Oddziale II SG, z 24 listopada 1939 r.
- Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 11480, Opracowanie MSZ pt. „Sytuacja na odcinku mniejszości niemieckiej”, z 17 lipca 1939 r.
- Batowski H., *Agonia pokoju i początek wojny*, Poznań 1979.
- Batowski H., *Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 1988.
- Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (CA MSW), sygn. 291, t. 1, Plan i wytyczne pracy dla posterunków oficerskich na 1934 r., opracowane przez Ekspozyturę nr 3, z 4 lutego 1934 r.
- CA MSW, sygn. 289, t. 63, Sprawozdanie z działalności Ekspozytury nr 3 za okres 1935–1936.
- CA MSW, sygn. 289, t. 63, Plan pracy Ekspozytury nr 3 Oddziału II SG w Bydgoszczy na 1936/1937 r.
- CA MSW, sygn. 291, t. 328, Plan i wytyczne pracy Ekspozytury nr 3 w Bydgoszczy, z 16 stycznia 1935 r.
- CA MSW, sygn. 276, t.8, Instrukcja ochrony obiektów wojskowych i przemysłu wojennego, z 21 maja 1938 r.
- Centralne Archiwum Wojskowe, DOK V, sygn. 371.5.31, Referat kierownika SRI DOK V.
- Cygański M., *Mniejszość niemiecka w Polsce centralnej w latach 1919–1939*, Łódź 1962.
- Ćwięk H., *Polityczno-militarne przygotowania Trzeciej Rzeszy do wojny w raportach attaché w Berlinie płk. Antoniego Szymańskiego*, Częstochowa 2007.
- Erfurth W., *Niemiecki Sztab Generalny 1918–1945*, Warszawa 2007.
- Friszke A., Kornat M., Stemplowski R., *Dwie epoki. O celach w polskiej polityce zagranicznej 1918–1939 i 1989–2015*, Warszawa 2020.
- Gondek L., *Działalność Abwehry na terenie Polski 1933–1939*, Warszawa 1974.
- Gondek L., *Wywiad polski w Trzeciej Rzeszy 1933–1939*, Warszawa 1982.
- Hitler A., *Mein Kampf. Moja walka. Edycja krytyczna*, Warszawa 2021.
- Jacobsen H.A., *Imperatyw pokoju. Polityka i wojna XX wieku*, Poznań 2000.
- Jurga T., *Obrona Polski 1939*, Warszawa 1990.
- Kershaw I., *Hitler 1936–1941. Nemezis*, Poznań 2004.
- Kołąkowski P., *Czas próby. Polski wywiad wojskowy wobec groźby wybuchu wojny w 1939 roku*, Warszawa 2012.
- Kornat M., Wołos M., *Józef Beck. Biografia*, Kraków 2020.
- Kozaczuk W., *Bitwa o tajemnice. Służby wywiadowcze Polski i Rzeszy Niemieckiej 1922–1939*, Warszawa 1977.
- Kucharczyk G., Rak K., *Polska, Rosja, Niemcy od XVI do XXI wieku*, Warszawa 2023.
- Łukomski G., *General brygady Antoni Szymański (1984–1973). Wielkopolanin – żołnierz i dyplomata*, Pruszków–Warszawa–Londyn 2006.
- Masson P., *Historia Wehrmachtu 1939–1945*, Warszawa 1995.
- Peplowski A., *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*, Toruń 2005.

- Sadowski L., Oddział II Sztabu Głównego (Rezultaty pracy pokojowej i udział w przygotowaniu do wojny), Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej, Wojskowego Biura Badań Historycznych, sygn. I/3/60.
- Shirer W. L., *Powstanie i upadek Trzeciej Rzeszy. Historia hitlerowskich Niemiec*, Kraków 1992.
- Skóra W., *Służba konsularna Drugiej Rzeczypospolitej. Organizacja, kadry i działalność*, Toruń 2006.
- Sprawozdanie mjr. dypl. Tadeusza Szumowskiego, szefa Samodzielnego Referatu „Zachód” Oddziału II (wywiadu głębokiego, czyli strategicznego na Niemcy) za czas 19 marca 1939 – 27 sierpnia 1939, Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej WBBH (d. WIH), sygn. I/3/17.
- Sroka J., *Górny Śląsk i Zagłębie Dąbrowskie pod okupacyjnym zarządem wojskowym*, Katowice 1975.
- Szymański A., *Zły sąsiad. Niemcy 1932–1939 o oświeceniu polskiego attaché wojskowego w Berlinie*, Londyn 1959.
- Wieczorkiewicz P.P., *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej na tle sytuacji europejskiej w latach 1918–1939* [w:] *Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986.
- Wojciechowski M., *Stosunki polsko-niemieckie 1933–1938*, Poznań 1980.
- Woźny A., *Niemieckie przygotowania do wojny z Polską w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych w latach 1933–1939*, Warszawa 2000.
- Zgórniak M., *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938–1939*, Kraków 1993.
- Zgórniak M., *Polski wywiad wojskowy w 1939 roku, jego oceny sytuacji i wpływ na decyzje militarne i polityczne* [w:] *Pax et Bellum*, red. K. Olejnik, Poznań 1993.
- Żerko S., *Niemiecka polityka zagraniczna 1933–1939*, Poznań 2005.
- Żerko S., *Niemiecka polityka zagraniczna w przededniu II wojny światowej* [w:] *Kryzys 1939 roku w interpretacjach polskich i rosyjskich historyków*, red. S. Dębski, M. Narinski, Warszawa 2009.

**“We in Poland do not know the concept of peace at any price”.
Diplomacy and intelligence in the period of approaching war**

Abstract

After gaining power in Germany, Adolf Hitler consistently implemented his plan to revise the borders with Poland. He attached great importance to the expansion of military potential. In 1935, the Third Reich began unlimited expansion of its armed forces and preparations for war. The Abwehr implemented an important part of the war preparation plan, focusing its attention on reconnaissance of Poland. Hitler's peace gains in the second half of the 1930s enabled him to dominate Central Europe. The policy of concessions of the Western powers made it easier for Germany to implement its expansionist plans. During the Sudeten Crisis, Minister of Foreign Affairs Józef Beck sought an agreement with the Third Reich. However, Hitler had other plans. J. Beck categorically rejected Hitler's territorial demands presented to the Polish side in the autumn of 1938 and repeated the following year. He was aware of the consequences of this decision. He presented his position on German demands and the threat of use of force by the Third Reich in the Parliament on May 5, 1939. He obtained the full support of parliamentarians

and Polish society. The diplomatic actions undertaken by J. Beck did not protect Poland from Hitler's aggression. The information from Polish intelligence was of exceptional importance during the war threat from the Third Reich. In the summer of 1939, the leadership of the Second Department of the Main Staff received information from various sources about the inevitably approaching war. The military attaché in Berlin, Lt. Col. Antoni Szymański, sent reports to Warsaw about the concentration of the Wehrmacht in the area of the border with Poland. The highest military authorities treated this type of news with some reserve. The Polish side's intelligence reconnaissance regarding the Third Reich's preparations for war, despite many shortcomings, was quite good. The Supreme Command obtained from the intelligence the appropriate characteristics of the situation and sufficient materials to make strategic decisions. Polish intelligence and diplomacy have not figured out German-Soviet relations since the beginning of 1939 and the rapprochement of both enemies. The article, based largely on source materials, presents the behind-the-scenes of Polish diplomacy in the face of the German threat and the secrets of intelligence in identifying the Third Reich's preparations for war with Poland.

Keywords: diplomacy, threats to Poland's security, Second Department of the General Staff, intelligence, counterintelligence, Abwehr